

З ІСТОРІЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ КІНЕМАТОГРАФІЇ: реорганізація системи підготовки акторів у 30-х роках ХХ століття

У статті розглядаються особливості державної політики в галузі підготовки акторських кадрів для українського кінематографа в 30-х роках ХХ століття.

Ключові слова: держполітика, кіноінститут, акторські школи.

In the article the features of the state policy in the field of training of actors for the Ukrainian cinema during the 1930's.

Keywords: state policy, film institute, actor's schools.

Кадрова політика в українській кінематографії – один з важливих напрямів наукових пошуків вітчизняного кінознавства. Актуальності цій темі надає аспект не лише суто практичний (врахування минулого досвіду в сучасному кінопроцесі), а й заповнення суттєвої прогалини в історії українського кіно, якою є кадрова політика. Відтак мета пропонованої статті полягає в з'ясуванні особливостей державної політики в галузі підготовки акторських кадрів для українського кінематографа впродовж 1930-х років. Серед сучасних дослідників проблему підготовки кіноакторів досліджують В.Слободян [23], О.Безручко [2], Росляк [22]. Отже, запропонована тема (особливо передумови реорганізації акторської освіти) ще не стала предметом окремого дослідження, що вкотре переконує в актуальності його проведення. Мета пропонованої статті – з'ясувати передумови та перебіг реорганізації системи підготовки акторських кадрів для українського кінематографа в 1930-х роках.

Виховання акторських кадрів завжди було однією з болючих проблем українського кінематографа. Відсутність чіткої системи підготовки та підвищення кваліфікації акторів, їх використання – чинники, що мали визначальний вплив на згадану проблему. Кілька спроб готувати актора кіно в 1920-х рр. через академічні заклади (зокрема, на екранному відділі Державного технікуму кінематографії ВУФКУ в Одесі, на кіновідділі Київського театрального технікуму), як відомо, не дали очікуваних результатів.

Крім академічних установ, підготовку акторів намагалися здійснювати безпосередньо на кіновиробництві. Як це, наприклад, зробили на Одеській кінофабриці в 1931 р., організувавши там курси кіноакторів. Щоправда, вже через місяць їх закрили за відсутністю коштів [10].

Значні можливості налагодити підготовку акторів з'явилися з утворенням в 1932 р. акторського відділу на художньому факультеті Київського державного інституту кінематографії. Це стосувалося загалом і набору педагогічного складу, якого в Києві, звичайно, було більше, ніж в інших містах України. А також залучення до процесу виховання кіноакторів педагогів з театру, що обумовлювалося появою в кіно звуку, а відтак широкого застосування сценічного досвіду. Однак, на превеликий жаль, акторському відділові не судилося довге існування.

Уже в 1934 р. питання реорганізації вищої кіноосвіти (в т.ч. акторської) стало предметом розгляду на нараді в Москві за участю представників Головного управління кінофотопромисловості (ГУКФ) при Раднаркомі СРСР, педагогічного складу Московського ДІКу, відомих режисерів. І хоча йшлося поки-що лише про Московський інститут кіно, але було зрозуміло, що вітер змін невдовзі сягне й української вищої кіноосвіти.

Для багатьох учасників наради гримом серед ясного неба став проект ліквідації Московського ДІКу та організації нового навчального закладу "підвищеного типу", щось на зразок академії, приймати до якої слід осіб із загальноосвітнім рівнем підготовки вищої школи, які працюють у мистецтві. Відповідно до проекту термін підготовки режисерів планувалося зменшити до 2-3 років, операторський факультет передати до Ленінградського інституту кіноінженерів, а сценаристів й акторів готувати безпосередньо на виробництві. Запропонований проект підтримав лише представник ГУКФу М.Лебедев (який у тому ж році й очолив кіноінститут), решта виступили проти подібної "реорганізації", про яку переважна більшість, до речі, дізналася безпосередньо на нараді.

Однак М.Лебедев не покинув ідеї реорганізувати кіноінститут. А необхідність реорганізації акторського факультету він мотивував тим, що "від актора, навіть провідних ролей, не вимагається в якості обов'язкової передумови той високий рівень культури, без якого немислимий великий режисер чи сценарист" [11]. До того ж, неможливо перевірити акторський талант в умовах вузу, відірваного від виробництва. А от кращі театральні актори вийшли саме з театральних студій і технікумів при театрах, "де вони виховувалися у виробничій атмосфері і мали можливість систематично виробничо перевірятися" [11].

Про переваги студійного навчання писала й газета "Кино": "Підготовка акторів безпосередньо на виробництві при наявності серйозного теоретичного навчання може дати значно кращі результати, ніж відірване від виробництва навчання в ДІКу" [24].

Чи не найбільшим прихильником студійної освіти на кіновиробництві був насамперед керівник радянської кінематографії Б.Шумяцький. Виступаючи на VIII Всесоюзній виробничій нараді по плану художньої кінематографії на 1937 р., він вкотре віддав перевагу студійній системі підготовки кіноакторів в порівнянні зі шкільною (ВДІК) [19].

Спільними рисами вищеназваних ініціатив і водночас їхнім слабим місцем була спроба досвід підготовки акторів у "театральному виробництві" автоматично перенести на виробництво кінематографічне, що мало величезні відмінності.

25 жовтня 1934 р. наказом по ГУКФ при РНК СРСР Московський ДІК перетворено на Вищий державний інститут кінематографії типу галузевої академії [12, 293]. Зміною вивіски справа, звичайно ж, не обмежилася. Режисерський і сценарний факультети перетворили на "надвузівські" (типу академічних), акторський факультет розформували – з передачею функцій виховання кіноакторів безпосередньо на виробництво. Єдиною структурою, що зберегла інститутський статус, був операторський факультет.

Після розформування акторських факультетів Московського та Київського державних інститутів кінематографії виховання кадрів акторів зосереджується в навчальних структурах, створених при кінофабриках. Наприклад, до акторської майстерні, створеної на кінофабриці "Мосфільм", увійшли кращі студенти розформованого акторського факультету Московського ДІКу. Очолював майстерню заслужений артист республіки Б.Захава, в якості педагогів до викладання були залучені режисери й актори Театру ім. Є.Вахтангова [24].

У тому ж році при кінофабриці "Ленфільм" організували акторську майстерню під керівництвом Б.Зона – театрального режисера, учня К.Станіславського. На відміну від попередньої, до цієї майстерні потрапили актори зі значним професійним стажем. "В якості основної домінанти в роботі ми висунули освоєння мистецтва театру, без чого неможливим є становлення актора звукового кіно. Незабаром ми переконалися, що мова піде не про перекваліфікацію, а скоріш про навчання заново. Складність полягала ще в тому, що об'єктом виховання були люди, які мали досвід роботи в кіно, свої навички, а часто-густо і штампи акторської гри. Необхідно було зішкребти лушпиння дурних традицій, зберігаючи при цьому те позитивне, що залишилось як спадщина від німого кіно" [7], – визначав основні засади виховання акторів Б.Зон.

Принцип "виховання акторів, забезпечення їх зростання від картини до картини, зростання, побудованого на глибокій основі роботи над роллю, над підвищенням своєї культури, над оволодінням різноманітними жанрами" було покладено в основу діяльності майстерні С.Юткевича [25]. Не обмежуючись лише акторами, шляхом "єдиного художнього керівництва" тут намагалися здійснювати виховання кадрів режисерів, асистентів, акторів, адміністраторів.

Майстерню підвищення кваліфікації кіноактора при кіностудії "Мосфільм" у 1936 р. керував театральний режисер і педагог О.Попов. За його словами, вона не мала на меті виховувати кіноактора: "Ми маємо справу вже з готовим кіноактором. І прививаємо йому тільки театральні методи роботи над образом, тобто те, чого не може дати кінорежисер" [3].

11 серпня 1938 р. голова Комітету в справах кінематографії при РНК СРСР С.Дукельський видав наказ, у якому констатовалося незадовільне використання штатних акторів на кіностудіях. Створена спеціальна комісія впродовж місяця мала розробити й "заходи щодо покращення роботи акторських шкіл при студіях і підготовку акторів кіностудій" [9].

За результатами роботи комісії 16 січня 1939 р. був виданий наказ голови Комітету в справах кінематографії "Про впорядкування підготовки та використання акторських кадрів на кіностудіях", що передбачав створення з 1 лютого на "Мосфільмі", "Союздифільмі", "Ленфільмі", Київській, Одеській, Тбіліській і Ташкентській кіностудіях відділів з підбору, обліку та підготовки кадрів кіноакторів. Для підготовки ж нових кадрів акторів при "Мосфільмі", "Ленфільмі" та Тбіліській кіностудії організовувалися акторські школи з чотирирічним терміном навчання (на "Мосфільмі" та Тбіліській кіностудії – реорганізовувалися). На згадані кіношколи покладалася і підготовка кадрів для національних республік, що не мали власних акторських кіношкіл. Керівництво акторськими школами було покладено на Управління навчальними закладами Комітету в справах кінематографії [14]. Того ж року вийшов ще один наказ, відповідно до якого згадані навчальні заклади передавалися у відання кіностудій, а також організовувалася Київська акторська кіношкола [13].

У контексті цієї реорганізації слід розглядати й рішення про організацію (власне відновлення) у тому ж таки 1939 р. повноцінного акторського факультету у ВДІКу. На ньому спершу планувалося готувати акторів для киргизької та казахської кінематографій, а також для Сталінабадської кіностудії [18].

Підготовка акторських кадрів для потреб української кінематографії також відбувалася за такою ж схемою. Хіба що акторський факультет Київського ДІКу так і не був поновлений.

Восени 1934 р. разом з режисерською лабораторією на Київській кінофабриці створена акторська студія [21]. Як і у випадку з режисерською лабораторією зразка 1934 р., ми не маємо достатньої інформації, аби стверджувати про повноцінне функціонування акторської студії, починаючи з осені

1934-го і впродовж першої половини 1935 р. Отже, до реальної роботи студія приступила лише з осені 1935 р., коли "Київська фабрика за прикладом "Ленфільму" і "Мосфільму" вирішила відкрити власну майстерню для підготовки акторів", а "спеціальна комісія, до якої ввійшли найвизначніші діячі українського кіно і театру, відбере 25 кращих кандидатів з числа молодих артистів і талановитих учасників гуртків художньої самодіяльності" [20]. Утім, цими "найвизначнішими діячами" стали винятково працівники Київської кінофабрики, про що й писав актор С.Шагайда [26].

Акторська студія складалася з двох груп. До першої ввійшли кваліфіковані актори, а також частина студентів колишнього акторського факультету Київського ДІКу. Другу групу склали молоді люди, яких, за словами керівника, "треба вчити, починаючи з "азбуки"" [16]. Загалом до двох груп набрали 33 особи [1].

Серед перших викладачів акторської студії були досвідчені педагоги Київського кіноінституту В.Юнаковський (викладав акторську майстерність) і Г.Авенаріус (історія кіно), які згодом перейшли до ВДІКу. Невдовзі студію очолив А.Панкришев, одночасно він був її директором, художнім керівником, адміністратором та викладачем.

Незважаючи на існування старшої та молодшої груп, між ними не існувало різниці в навчальному плані. Більш-менш постійно в студії викладалися п'ять дисциплін: художнє слово (актор Жданов), постановка голоса (актриса Зоріна), історія мистецтв (Єфимович), гімнастика (Тетюшев), система акторської гри (Панкришев) [1]; за деякими даними, виховання актора викладав В.Довбищенко [2].

Педагогічна діяльність В.Юнаковського та Г.Авенаріуса, як це часто бувало в той час, не отримала позитивної оцінки. Вже після призначення нового керівника (А.Панкришева) під час сесії студійці висловили своє невдоволення попередніми педагогами (не без відома нового керівника), продемонструвавши етюди на тему... як вони в них навчалися [17].

Утім, А.Панкришеву не вдалося уникнути критики на свою адресу. Доволі критично оцінила його діяльність газета "Кіно": "Лекції свої, якщо їх можна назвати лекціями, він веде вкрай безсистемно, безпланово, так би мовити, "в порядку імпровізації". Однак нормальну людину ці імпровізації змушують тремтіти. Наприклад, він наказує студійцям, узявши в руки олівця, дивитися впродовж півгодини на його кінчик і потім розповісти, що вони там побачили. Це називається способом розвитку творчої фантазії в акторів. <...> Завдання для акторських етюдів звучать як маячня. "Сонце, пісок і годинник", – каже Панкришев одному. "Міміза, дамська хустинка, парове опалення" – другому. "Сніг, валянки, місяць" – третьому. Словом, кожен отримує безглузді сполучення трьох слів, з якими вільний робити, що хоче. Цю маячню Панкришев має сміливість називати "методом Станіславського"" [1].

Результатом критики стала реорганізація акторської студії. Створена з представників тресту "Українфільм" та кінорежисерів комісія переглянула уривки з вистави "Слава", навчальні етюди, перевірила художнє читання студійців. Однак результатом цієї перевірки стало не покращення організації навчального процесу, а злиття старшої та молодшої групи з одночасним скорочення кількості учнів до 16 осіб (дев'ять з яких в студії залишили умовно до 1 січня 1937 р.). Виходило так, що з 33 набраних осіб (в тому числі з акторського факультету Київського ДІКу) лише семеро успішно склали іспити перед комісією (Серебрякова, Ліфенко, Курликіна, Анісимов, Дубенцов, Мощепак, Куз'янець) [15]. До 1 вересня 1936 р. студійці пішли у відпустку.

Продовжити ж навчання їм так і не судилося. Невдовзі був знятий з роботи директор Київської кіностудії П.Нечес. На його місце призначили С.Ореловича. Розформувавши акторську студію, С.Орелович натомість нічого не створив, власне кажучи, не встиг, бо був заарештований і розстріляний.

Подальша доля студійців склалася також не кращим чином. Лише двох, Дубенцова та Курликіну [5], зарахували до штату Київської кіностудії, однак до постановок, як це нерідко траплялося, справи не доходили.

Ще одна акторська школа при Київській кіностудії була створена відповідно до наказу Комітету в справах кінематографії при РНК СРСР "Про передачу акторських кіношкіл із видання Управління навчальними закладами Комітету відповідним кіностудіям художніх фільмів і про організацію акторської кіношколи в Києві" від 3 жовтня 1939 р. [13]. Кіношкола підпорядковувалася Київській кіностудії художніх фільмів, контингент її набору встановлювався в 25 осіб. Наказ зобов'язував до 1 січня 1940 р. провести прийом заяв, іспити – з 1 по 20 січня, а зарахування в школу – з 20 по 29 січня 1940 р. Заняття планувалося розпочати з 1 лютого. Директора Київської кіностудії зобов'язали забезпечити належну підготовку до роботи кіношколи, надати їй приміщення, а також на затвердження – кандидатури директора, художнього керівника, штат та кошторис.

Та попри офіційний наказ, створення кіношколи затягувалося. В результаті, незважаючи на конкретні терміни, підготовчий етап розпочався з запізненням на кілька місяців. Бажання вступити до акторської кіношколи виявили близько 1000 осіб. Та з 210-ти оформлених належним чином заяв до іспитів з акторської майстерності допустили лише 74 особи (27 чоловіків та 47 жінок) – напевно, далося взнаки "незадовільне" соціальне походження. До складу приймальної комісії ввійшли О.Довженко, Г.Ігнатович, Круглов та представники дирекції Київської кіностудії. Після перевірки акторської майстерності абітурієнти приступили до здачі загальноосвітніх дисциплін, а згодом на них чекав останній етап відбору – "проба на фото та плівку" [4].

У тому ж таки 1940 р. відбувся й другий, осінній, прийом. Причому бажаних було значно більше – школа отримала вже певний розголос у суспільстві. Однак функціонування школи бажало бути кра-

щим. На це, зокрема, звертав увагу й художній керівник Київської кіностудії О.Довженко: "Варто також подумати і про нашу акторську школу, котра тягне поки злиденне існування. Справа не в малій кількості учнів, а в байдужому ставленні керівництва студії до питань виховання кіноакторів. Таке ставлення треба зламати і зробити все для того, щоб акторська школа в найближчі ж роки випустила акторів, достойних показу на радянському екрані" [6].

Відповідно до вказівок вищих органів, наступного року школа мала набрати ще 25 осіб [8], але цим планам не судилося здійснитися через початок німецько-радянської війни. Найбільш відомим учнем школи став актор і кінорежисер Є.Матвеев.

Отже, упродовж 1930-х років кадрова політика в частині підготовки акторських кадрів для української кінематографії носила необдуманий і необґрунтований характер, вона відбувалася в рамках реорганізації вищої кіноосвіти в СРСР. Ліквідація акторського факультету Київського ДІКу змусила керівників української кінематографії також змінити форми підготовки цих кадрів шляхом переходу від академічної до студійної системи. Однак в Україні перехід на студійну форму підготовки кіноакторів не дав очікуваних результатів через те, що так і не вдалося налагодити чітку систему підготовки та використання акторських кадрів.

Пропонована стаття не претендує на вичерпність. Подальші наукові пошуки можуть здійснюватися, зокрема, в напрямі більш докладного вивчення діяльності вищеназваних навчальних установ при Київській кіностудії.

Використані джерела

1. А.Н. "Некем заменить" / А.Н. // Кино. – М., 1936. – 4 августа.
2. Безручко О. Українська довоєнна освіта: акторські студії на Київській кіностудії художніх фільмів / Олександр Безручко // Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення ім. І.К.Карпенка-Карого. – К., 2008. – Вип. 2/3. – С.147-156.
3. Бескин Э. В мастерской А.Д.Попова / Эм. Бескин // Кино. – М., 1936. – 11 июля.
4. В кіноакторській школі: [Ред. ст.] // За більшовицький фільм. – К., 1940. – 25 травня.
5. Гец С. Вирощувати майстрів радянського кіно / Семен Гец // Комсомолец України. – К., 1937. – 22 серпня.
6. Довженко А. Перспективы / А.Довженко // Кино. – М., 1940. – 27 декабря.
7. Зон Б. Год работы / Б.Зон // Кино. – М., 1935. – 16 июня.
8. Ігнатович Г. Деякі висновки з прийому в акторську школу / Г.Ігнатович // За більшовицький фільм. – К., 1940. – 20 вересня.
9. Комитетом по делам кинематографии при СНК СССР издан приказ... // Кино. – М., 1938. – 17 августа.
10. Курсант. Вимагаємо маленької уваги / Курсант // Об'єктив. – Одеса, 1931. – 20 березня.
11. Лебедев Н. Сценарист, актер, оператор: Обсуждаем реорганизацию ГИК ГИК / Н.Лебедев // Кино. – М., 1934. – 10 июня.
12. Летопись российского кино. 1930-1945 / Рук. проекта В.И.Фомин; сост. П.А.Багров, Г.Н.Бородин, В.Е.Вишневицкий и др. – М.: Материк, 2007. – 848 с.
13. О передаче актерских киношкол из ведения Управления учебными заведениями Комитета соответствующим киностудиям художественных фильмов и об организации актерской киношколы в Киеве: Приказ по Комитету по делам кинематографии при СНК СССР №687 от 3 октября 1939 г. // Бюллетень Комитета по делам кинематографии при СНК Союза ССР. – 1939. – №19 [октябрь]. – С.6-7.
14. Об упорядочении подготовки и использования актерских кадров на киностудиях: Приказ по Комитету по делам кинематографии при СНК СССР №33 от 16 января 1939 г. // Бюллетень Комитета по делам кинематографии при СНК Союза ССР. – 1939. – №3 [февраль]. – С.17-19.
15. Панкришев А. Акторську студію реорганізовано / Панкришев А. // За більшовицький фільм. – К., 1936. – 22 липня.
16. Панкришев А. Як ми готуємо акторів / А.О.Панкришев // За більшовицький фільм. – К., 1936. – 1 травня.
17. Пильну увагу вихованню кадрів: [Ред. ст.] // За більшовицький фільм. – К., 1936. – 2 квітня.
18. Подготовка новых кадров: [Ред. ст.] // Кино. – М., 1939. – 23 июня.
19. Продолжение выступления Б.З.Шумяцкого на VIII Всесоюзном производственном совещании по плану художественной кинематографии на 1937 г. // Кино. – М., 1937. – 29 января.
20. Пуховский А. Кадры актеров / Ал. Пуховский // Кино. – М., 1935. – 28 августа.
21. Режисерська лабораторія: [Ред. ст.] // Комсомолец України. – К., 1934. – 24 вересня.
22. Росляк Р.В. Кіноосвіта в Україні (перша третина ХХ століття). – Навчальний посібник / Роман Росляк. – К.: ПП "ЕКМО", 2006. – 226 с.
23. Слободян В. Кіноосвіта: з минулого – в майбутнє / В.Слободян // Кіноосвіта в Україні. Сучасний стан, проблеми розвитку: Матеріали наук.-практ. конф. / Академія мистецтв України / Голова ред. колегії акад. І.Безгін. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова. – С.38-40.
24. Тальский С. Растить кадры актеров: На годовом зачете актерской мастерской "Мосфильма" / С.Тальский // Кино. – М., 1935. – 4 июня.
25. Уринов Я. В мастерской С.Юткевича / Я.И.Уринов // Кино. – М., 1936. – 11 июля.
26. Шагайда С. Виховувати кіноакторів / С.Шагайда // За більшовицький фільм. – К., 1935. – 15 грудня.